

הוראה קשובה: המלצות להוראה בראי מודל פונקציות הקשב |

תקציר מאמר¹

בפרק זה מתארות החוקרות מורן פרחי ולילך שלו-מבורך מודל קשב שכולל ארבע פונקציות קשב שונות, ומסבירות כיצד ניתן להתמודד עם קשיי קשב מגוונים בהקשר של הוראה בכיתה. בתקציר זה יוצגו כל אחד מארבעת תפקודי הקשב ויוצעו מספר דרכים להקל על ההשלכות הלימודיות של קשיים בתפקודי הקשב השונים. אתגרי הקשב והמענה שמוצע להם על ידי המחברות מודגמים באמצעות סיפורי מקרה קצרים.

מבוא

בעבר ההתייחסות לקשב ולהפרעות קשב הייתה כוללנית. התפתחות המחקר בתחום הביאה להבחנה בין ארבעה תפקודי קשב: 1. **קשב מתמשך**; 2. **קשב סלקטיבי-מרחבי (קשב ממוקד)**; 3. **הכוונת קשב**; 4. **בקרת קשב (ניהול הקשב)**. הכותבות גורסות במאמר הנוכחי שיש להתייחס לכל אחד מתפקודי הקשב באופן ייחודי: הן במחקר והן בפרקטיקה בכיתה, וזאת משום שלקשיים בכל אחד מתפקודי הקשב יש ביטויים שונים ושיטות התמודדות המותאמות לו.

תפקודי הקשב

קשב מתמשך: היכולת לשמור על קשב לאורך זמן, בלי להתנתק. בהקשר הלימודי, תלמידים נדרשים לקשב מתמשך בכל פעילות אך במצבים מסוימים הדרישה לקשב מתמשך משמעותית במיוחד כמו למשל בהקשבה בשיעור, כשמורה מרצה על נושא מסוים בלי שניתנת אפשרות לתגובה חופשית בכל רגע נתון. דוגמה נוספת בה הדרישה לקשב מתמשך רבה במיוחד היא קריאה דמומה של טקסט ארוך, בעיקר כזה שהלומדים לא מגלים בו עניין. דוגמה שלישית היא מבחן, שנדרש מהנבחנים בו לשמור על רמת ערנות גבוהה כל זמן שהוא נמשך.

תלמידים עם קושי בקשב מתמשך יתקשו לשמר עניין ותשומת לב במצבים אלו. מורה יכולה למשל להבחין שתלמידה "חולמת" במהלך השיעור, מתקשה להבין טקסט ארוך שקראה בדממה במהלך השיעור ומתקשה לעקוב אחר סרט שהוקרן בשיעור. בכל המקרים הללו הפגינה התלמידה ניתוקי קשב שהקשו עליה ללמוד ביעילות.

1 פרחי, מ. ושלו-מבורך, ל. (2023). "הוראה קשובה: המלצות להוראה בראי מודל פונקציות הקשב". מסמך פנימי, מעבדת הקשב, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל-אביב.

הכותבות מציעות לפעול בשלושה רבדים בכדי לתת מענה לקושי בקשב מתמשך:

- לתת לתלמיד שני משובים קצרים בזמן אמת בכל בשיעור, כדי להגביר את מעורבותו בו.
- לבנות מערכי שיעור המורכבים מארבע יחידות קצרות, ובכללן פעילות שתאפשר מתן משוב קצר לכל לומד.
- לעודד למידה פעילה בשיעור הדורשת הקשבה לחומר ויישום שלו.

קשב סלקטיבי-מרחבי (קשב ממוקד): תפקוד קשב זה מתייחס ליכולת למקד קשב במידע הנדרש תוך התעלמות ממידע לא רלוונטי שמוצג בסמוך. מיקוד הקשב נדרש בכל עת שיש הסחות מסוג כלשהו. הסחות כאלו עשויות להיות חזותיות (למשל דף עבודה שעליו טקסט צפוף, או לוח שעליו מידע רב ולא מאורגן). הן עשויות להיות גם שמיעתיות, למשל רחשים בכיתה המפריעים לשמוע את דברי המורה.

מי שסובלים מקושי בקשב סלקטיבי-מרחבי יתקשו להפריד בין גירוי המטרה לבין גירויים מסיחים שמוצגים בקרבתם. מורה עשויה לגלות למשל, שתלמיד המוכיח הבנה בתחום מסוים, מתקשה במבחן. זאת משום שהיה עליו להעתיק תרגילים מטופס המבחן לדף חדש. המורה מגלה זאת לאחר שהתלמיד שיתף שפעולת ההעתקה גזלה ממנו זמן רב והלחיצה אותו, וכן, שהוא טעה במהלך ההעתקה ונדרש להתחיל מחדש. במקרה זה המורה יכולה לעצב את טופס הבחינה כך שהשאלות או התרגילים ייכתבו בצורה מרווחת. ניתן גם להדפיס את המבחן כך שאפשר יהיה לענות בגוף המבחן.

הכוונת קשב: הכוונת הקשב מתייחסת ליכולת להפנות את הקשב לאזור מסוים או לגירוי מסוים במרחב, ואז לאזור אחר, וחוזר חלילה. הכוונה אינה רק למיקוד הקשב, אלא להעברת מוקד הקשב בין מיקומים שונים במרחב.

קושי בהכוונת קשב יכול לבוא לידי ביטוי למשל כשמעתיקים מהלוח למחברת או במעבר בין מסיכים. קושי דומה יכול להופיע כאשר התלמיד מדלג בין טקסט שהוא קורא לבין תשובה שהוא כותב או מקליד שעוסקת בקטעים מהטקסט.

בקרת קשב (ניהול הקשב): תפקוד קשב זה כולל מספר מנגנוני בקרה: עיכוב תגובה, עיבוד גירויים מורכבים, מעבר ממטלה למטלה והתמודדות עם מידע סותר. קושי בבקרת קשב יכול לבוא לידי ביטוי בקושי להבחין בין עיקר לטפל, בבחירת אסטרטגיה שאינה מתאימה לנסיבות, ובקושי בביצוע מטלות שדורשות עבודה בשלבים ו/או שאלות פתוחות.

תלמיד עם קושי בבקרת קשב במרכיב של עיכוב תגובה יתאפיין בהתפרצויות לדברי מוריו ו/או חבריו ויתקשה להפגין איפוק. בנוסף, תלמיד עם קושי כזה עלול להתאפיין בביצוע טעויות פזיזות במבחן רב-ברירתי, גם אם הוא שולט בחומר המבחן (מפני שתלמיד כזה ינטה לסמן

את התשובה הראשונה "הקופצת" לנגד עיניו כמתאימה מבלי לבחון אפשרויות נוספות). שתי התופעות הן ביטויים שונים של אותו הקושי.

באשר לקושי של תלמיד זה להתנהג באיפוק, חשוב לדעת החוקרות, כי המורה תציף מולו את הקושי שהתנהגות זו יוצרת ותציע לו חלופות התנהגות כגון: לכתוב את רעיונותיו במקום לומר אותם בעל-פה, לענות לאחר שהפגין איפוק, וכן לעודדו להשתתף בדיון לאחר שבחר להקריא את התגובה שנראית בעיניו החשובה ביותר. בקשר למבחן הרב-ברירתי, ממליצות הכותבות לתרגל עם התלמידים לקרוא את כל התשובות לפני סימון התשובה שנראית להם נכונה, ולנסות לפסול את התשובות השגויות לפני הבחירה בתשובה הנכונה.

סיכום והשלכות

לדברי המחברות, חשוב להעלות את המודעות של צוותי הוראה לאתגרים שמציבים קשיים שונים של קשב. כך יוכלו מורות ומורים להבין את הבסיס להתנהגות הנצפית בכיתה ולמצוא לה פתרונות פשוטים יחסית, שעשויים לתרום לכלל התלמידות והתלמידים בכיתה. נוסף על כך, המחברות מזכירות כי בזמן אמת, במהלך העבודה בכיתה, לא ניתן תמיד לנתח איזה היבט של קשב מאתגר כל תלמיד. לכן חשוב לתכנן את השיעורים תוך התייחסות לכל פונקציות הקשב.

למאמר המלא

